

Anita Runjić-Stoilova
Marijana Tomelić Ćurlin

PROZODIJSKE PODUDARNOSTI U PIJAVSKOM I KOMIŠKOM GOVORU

Sažetak

U radu se istražuju podudarnosti pijavskog i komiškog naglasnog sustava, mjesnih govora s poluotoka Pelješka i s otoka Visa. Na temelju bogate dijalekatske leksičke građe autorice izdvajaju pojedine lekseme istoga korijena iz obaju govora i prikazuju distribuciju naglasaka. Lekseme izgovaraju izvorni govornici pijavškoga i komišškoga govora, a na temelju snimki akustički se opisuju ta dva naglasna sustava. Dakle, osim navođenja inventara i distribucije naglasnih jedinica navedenih govora, posebna je pozornost usmjerena na akustički opis prozodijskih obilježja naglasaka: siline, trajanja i tona (i to ukupnog tona i kretanja tona). Ta se obilježja uspoređuju u navedenim govorima i nakon obrade rezultata donosi se stupanj podudarnosti prozodijskih obilježja u pijavskom i komiškom govoru.

Ključne riječi: pijavski govor, komiški govor, naglasni sustav, prozodijske podudarnosti

1. UVOD

Jezik je značajna i zanimljiva pojava te ga treba neprestano istraživati i proučavati s raznih stajališta. Naš hrvatski jezik sa skupom organskih dijalekata pruža neiscrpno vrelo istraživanja. Polazište su ovom istraživanju prozodijska obilježja dvaju mjesnih govora, pijavskog i komiškog. Jezičnim analizama tih dvaju, ali i drugih čakavskih govora autorice se bave na projektu *Halieutica Adriatica – filološko i antropološko istraživanje jadranske kulture*. Za ovaj rad odabrane su prozodijske posebnosti pelješkoga i viškoga govornoga područja. Pijavičino, mjesto smješteno u središnjem dijelu poluotoka služi kao predstavnik pelješkoga područja, a Komiža – viškoga. Bez obzira na to o kojem je hrvatskom narječju, dijalektu ili govoru riječ, s naglasnog je stajališta svako od njih zanimljivo. Pri određivanju kriterija za akcenatsku klasifikaciju potrebno je prije svega odrediti koji se naglasci u pojedinom govoru javljaju i kakva im je distribucija.

1.1. Inventar i realizacija

Opisom pijavškoga govora bavila se Marijana Tomelić Ćurlin u svojoj doktorskoj disertaciji *Fonologija i morfologija govora središnjeg područja poluotoka Pelješka* (2008) u kojoj se dotaknula i prozodijskih obilježja navedenoga govora. Leksička građa pijavškoga govora prikupljena je iz toga izvora. Prozodijski sustav

pijavskoga govora (u nastavku će se bilježiti s P) čine jedinice: kratki silazni naglasak (â), dugi silazni naglasak (â), kratki uzlazni naglasak (â), dugi uzlazni naglasak (á), nenaglašena duljina (ā) u zanaglasnu položaju te nenaglašena kračina (ã). Komiške leksičke natuknice dobivene su preciznim pretraživanjem knjiga Joška Božanića *Perùšće bešíd* (1981), *Komiške facende* (1992) te iz njegovoga rada *Facende otoka Visa* (2002). Prozodijski sustav komiškoga govora (u nastavku će se bilježiti s K) čine jedinice: kratki silazni naglasak (â), dugi silazni naglasak (â), dugi uzlazni / starohrvatski ili čakavski akut / zavinuti naglasak (ã), nenaglašena duljina (ā) u prenasaglasnu položaju te nenaglašena kračina (ã).

1.2. Distribucija

Ispitivani se govori razlikuju s obzirom na inventar, realizaciju i distribuciju prozodijskih jedinica. Kao građa za navođenje distribucije prozodijskih jedinica poslužili su sljedeći izvori (Božanić, 1981, 1992, 2002; Lukežić, 1998; Tomelić i Lozić, 2006; Tomelić Ćurlin, 2008). **Kratki silazni naglasak** nalazi se u oba govora i to u jednosložnim riječima (P: *bât, Ćèh, dnò, grùj, jòš, kâd, klâk, klèh, sàd, zlò...*; K: *Cèk, ðe, ði, jòš, kâl, lnò, sâl, štìt, tìt, vèj...*) te u početnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi (P: *cìma, fìbra, frâška, kîkara, kòtula, pîknja, ròba, šèšula, šìca, tròškot...*; K: *cìma, fìbra, gròta, ċîkara, lùca, pîknja, pòrat, šèšula, škròkoj, tròškot...*). U komiškom govoru uočava se vrlo česta pojava ovoga naglasaka u središnjem slogu višesložnih riječi (K: *bešída, družìna, dvojića, famèja, Komiža, lutìna, markñilo, mirìna, perùšće, remìje...*) te u dočetnom slogu u riječi (K: *brujeòt, bokuncèc, caklò, dešpèt, jancìc, librić, Mirìc, parapèt, šakèòt...*). Prema tome, komiški govor zadržava kratki silazni naglasak na starim distribucijskim mjestima. Pijavski govor ne čuva kratki silazni naglasak na starim distribucijskim mjestima, već je u njemu došlo do regresivnoga pomaka naglasaka i ostvarivanja dvaju novih naglasaka uzlazne intonacije. **Dugi silazni naglasak** u oba govora može stajati u jednosložnim riječima (P: *brâv, cvít, dvòr, frîž, mîh, snîg, súd, škîp, vâž, vrâg...*; K: *búb, bròv, cjún, cá, dôž, frîž, fúj, púd, vòž, vròg...*), u početnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi (P: *bânda, bûrsa, fòrca, fûlmina, líbro, kříšva, mîndejo, sòpa, špîrica, túcanj...*; K: *bònda, bûrsa, fúrca, jògla, líbar, kòrta, òrgan, sâlpa, škúra, súnce...*) te u središnjem slogu višesložnih riječi (P: *bagulìna, devèti, izvânka, odâvna, odgovârû, pocîpâ, potèžû, ozâda, ozgâra, unûtra...*; K: *balòncà, beštìma, cuċanjèra, damijòna, facènda, gvanċèra, gradîkule, ċacjòla, rožòta, użòncà...*) i dočetnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi (P: *batipân, bokâr, fregadûr, ferò, ċantunâl, lazanjâr, šegún, taplún, tavulîn, žardîn...*; K: *batipôn, bokòl, fažûl, feròl, ċantinòl, lažanjòr, tovajûl, škorûp, súšûr...*). Prema tome, pijavski govor zadržava dugosilazni naglasak djelomično na starim distribucijskim mjestima, ali i uz regresivno pomicanje siline što se očituje pojavom naglasaka uzlazne

intonacije. Komiški govor čuva stara distribucijska mjesta. **Kratki i dugi uzlazni naglasci** nalaze se samo u pijavskom govoru i to u početnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi (P: *bòtija, fámija, fùnistra, kàšeta, kòceta, kòlino, nèdija, pàtata, tàraca, trèpeza...*; *blúza, cáklo, césta, gnízdo, jézík, káfá, klišta, sáket, svíca, škártoč...*) te u središnjem slogu višesložnih riječi (P: *bukàporat, cipànica, kàmíšula, kànàvaca, kàràtilo, lojànica, pasàbrod, petrùsin, skandàlet, udòvica...*; *brzína, bokáric, četvrtak, kòlendári, kònáli, pižújo, rešéto, skálíni, točíjo, udóvac...*). Riječ je o naglascima ostvarivima samo na novim distribucijskim mjestima: dugi uzlazni naglasak na dugome samoglasniku koji je regresivno privukao silinu, a kratki uzlazni naglasak na kratkome samoglasniku koji je regresivno privukao silinu. **Akut** se javlja u komiškome govoru te može stajati u jednosložnim riječima ispred enklitike (K: *a njũ, jõ son, kãl ce, nĩ se, šãl cete, tĩ sí, tũ je, tũ su, ùn ce, ùn se...*) u početnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi (K: *ãrija, bãnak, kãpa, kvãrat, mãška, pjãca, pãka, rãpa, štõnje, tãnac...*) te u središnjem (K: *barãka, bonãca, jemãtva, kòšerãca, mačkãko, manjãža, namecõnje, ovõde, trobãkul, žlamẽnje...*) i dočetnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi ispred enklitike (K: *butãt cemo, køjĩ ce, køjẽ su, køjẽ su, køjĩ ga je, køjõ se, nĩ je, onã ce, ondã je, takõ son, umrĩ ću...*). **Nenaglašena duljina u zanaglasnu položaju** javlja se samo u pijavskom govoru (P: *akũža, bagũlina, damižãna, kòtõ, gvãntãra, kãcõla, pòsõ, potkũpĩrta, trãvãrsa, štikãdẽnta...*) dok se **nenaglašena duljina u preneglasnom položaju** javlja u komiškome govoru (K: *glõvã, gõvnõ, kũcãk, mũkã, pũlnẽ, rẽbãk, rũgõ, šinã, švẽtãc, žõklõp...*). U oba je sustava zabilježeno vrlo živo prebacivanje naglasaka na proklitike, odnosno pomak jednoga od silaznih naglasaka na proklitiku. U pijavskom govoru javljaju se tri vrste pomicanja naglasaka: kada se na proklitici realizira kratki uzlazni naglasak, tzv. oslabljeno pomicanje (P: *nã bale, òd brãva, òd kãha, prikò bãndẽ, pũ Splita, ù kuću, ù ratu, ù zognju, uzã skãle, zã zeta...*), zatim kada se na proklitici realizira kratki silazni naglasak, tzv. neoslabljeno pomicanje (P: *ĩs poja, nã noge, ã pĩr, nĩ vrãg, nĩž grlo, õ òd dvisto, pò dvã, pò trĩ, pòd rũku, ù brdu...*) te tip pomicanja kada se na proklitici realizira dugi uzlazni naglasak (P: *dó dna, dvã dãna, dvĩ litrẽ, í stranj, kó ce, ná nju, ná pod, pé godina, štó je, ú Ston...*). Komiški govor poznaje dvije vrste pomicanja: tzv. neoslabljeno pomicanje (K: *ĩž neba, pò moru, pòl brud, ù dvor, ù joko, ù meko, ù more, ù pomoć, ù šridu, ù ruke...*) i tip pomicanja kada se na proklitici realizira akut (K: *nã more, nã pamet, nã šarce, nã Bišovo, nã tu, nã sómo, nã žid, žã nogu, žã žã, žũ žid...*). U oba govora prenošenje naglasaka na proklitiku nije dosljedno provedeno što predočuju primjeri (P: *od njẽ, na dãn, po pãr, po prikũću, po sũncu, u cĩkvu, u njẽ, us pũt, za mẽne, za pòje...*; K: *od jõpna, ol crikve, na dõn, na lũmer, na žid, u kũće, u lũdnicu, u õrgan, za pòć...*).

2. ISTRAŽIVANJE

Cilj je ovoga rada usporediti naglasne sustave pijavskoga i komiškoga govora i utvrditi koliki je stupanj podudarnosti prozodijskih posebnosti. Naime, komiški govor dio je čakavskoga jezičnoga sustava, a u pijavskom se očituje proces međudijalekatske interferencije čakavskoga i štokavskoga sustava. Stoga se pretpostavlja da prozodijske poveznice postoje i treba ih ispitati. Posebna je pozornost usmjerena na akustički opis prozodijskih obilježja naglasaka obaju govora, točnije na trajanje, intenzitet, ukupni ton i kretanje tona pojedinih naglasaka.

2.1. Metodološke napomene

Istraživanje je provedeno u nekoliko faza: prikupljanje materijala, definiranje korpusa, snimanje leksema koje su izgovorili izvorni govornici te analiza snimljenih leksema.

2.1.1. Prikupljanje materijala i definiranje korpusa

O izvorima koji su poslužili za prikupljanje materijala bilo je riječi u poglavlju gdje se govorilo o distribuciji naglasnih jedinica u oba govora. Iz prikupljenog materijala odabrano je po pet leksema za svaki naglasak u određenoj poziciji i to na način da je pijavskom leksemu pridružen njegov komiški ekvivalent. Izdvojeno je npr. pet jednosložnih riječi s kratkim silaznim naglaskom u pijavskom i u komiškom govoru, isto toliko s dugim silaznim naglaskom, zatim pet jednosložnica s akutom samo u komiškom govoru jer ga u pijavskom nema, itd. Ukupno je analizirano 115 leksema. Riječi su navedene u upitniku 1.

2.1.2. Provođenje upitnika

Pijavske lekseme iz upitnika izgovarala je Rina Tomelić (rođ. Surjan), izvorna govornica pijavskoga govora dok je komiške lekseme izgovarao prof. dr. sc. Joško Božanić, profesor na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, izvorni govornik komiškoga govora. Od ispitanika se tražilo da svaku riječ promatraju kao samostalnu jedinicu te da o tome vode računa pri izgovaranju. Njihov je izgovor snimljen na minidisk te prebačen u računalo. U programu Cool Edit iz šire snimke izrezane su situacije koje su bile predmet istraživanja. Isječci izgovorenih naglasaka u svim pozicijama u riječi prebačeni su u program PRAAT u kojem su i akustički obrađeni. Izračunati su trajanje, intenzitet, ukupan ton i kretanje tona za svaki naglasak u svakoj poziciji.

Upitnik 1. Pijavski i komiški leksemi koje su ispitanici izgovarali
Questionary 1. Piavian and Komizan lexemes pronounced by native speakers

kratki silazni		dugi silazni		akut	
P	K	P	K	P	K
Čžh	Čžk	brāv	brōv	/	a njū
dnō	lnō	brōd	brūd	/	jō son
kād	kāl	frīž	frīž	/	kāl će
Jōš	jōš	vrāg	vrōg	/	nī še
sād	sāl	vāž	vōž	/	sāl čete
kratki silazni					
početni slog		središnji slog		dočetni slog	
P	K	P	K	P	K
čma	čma	/	bešda	/	brujēt
kikara	čikara	/	družna	/	caklō
piknja	piknja	/	dvojca	/	covik
šžšula	šžšula	/	famēja	/	dešpēt
trōskot	trōskot	/	mirina	/	librič
dugi silazni					
početni slog		središnji slog		dočetni slog	
P	K	P	K	P	K
bānda	bōnda	/	balōnca	batipān	batipōn
būrsa	būrsa	/	damijōna	bokār	bokōl
fōrca	fūrca	/	gvančēra	ferō	ferōl
libro	libar	/	kacjōla	kantunāl	kantinōl
sōpa	sālpa	/	rozōta	lazanjār	lažanjōr
akut					
početni slog		središnji slog		dočetni slog	
P	K	P	K	P	K
/	ārija	/	barāka	/	kojē su
/	bānak	/	bonāca	/	kojē ga je
/	kļāpa	/	jemārva	/	kojō se
/	kvārat	/	košerāca	/	onā će
/	rāpa	/	trobākul	/	takō son

početni slog		središnji slog	
P	K	P	K
bōtija	/	bukāporat	/
fāmija	/	cipānica	/
funistra	/	kamišula	/
kōčeta	/	lojānica	/
pātata	/	udōvica	/
kratki uzlazni			
dugi uzlazni			
početni slog		središnji slog	
P	K	P	K
blūza	/	brzina	/
cāklo	/	bokārič	/
cēsta	/	četvrtak	/
sāket	/	pižūjo	/
škārtoc	/	rešēto	/
prednaglasna duljina			
P		K	
/		glōvā	
/		gōvnō	
/		kūcāk	
/		rēbāk	
/		štinā	
zanaglasna duljina			
P		K	
damižana		/	
gvāntira		/	
kāčōla		/	
trāvērsa		/	
štikādēnta		/	

3. REZULTATI I RASPRAVA

3.1. Akustički opis naglasaka

Naglašeni slog (kratak ili dug, nizak ili visok) nad nenaglašenim je slogovima istih unutarnjih prozodijskih osobina istaknut jakošću, tonom i trajanjem. Unutarnje se prozodijske slogovne razlike ostvaruju približno za onoliko kolike su te razlike između naglašenog sloga i nenaglašenih slogova istih unutarnjih prozodijskih osobina. Zbog toga je visok i dug naglašeni slog izrazito viši i duži od niskog i kratkog nenaglašenog sloga, ali je kratak i nizak naglašeni slog približno jednake duljine i tonske visine kao i unutarnji dugi i visoki nenaglašeni slog.

3.1.1. Trajanje naglasaka

Naglašeni slog ističe se nad drugim u riječi, između ostalog, duljim trajanjem. Od pet samoglasnika najduže unutarnje trajanje ima [a]. Ako trajanje proizvoljno označimo s 1,00, onda [e] i [o] traju 0,90, a [i] i [u] 0,77 (Škarić, 1991: 214). Kako se u ovom radu ne čini razlika pojedinog naglasaka na različitom samoglasniku, uzet će se u obzir samo prosječno trajanje naših samoglasnika u vezanom govoru koje iznosi od 50 ms do 110 ms. Upravo s tom vrijednošću uspoređivat će se dobivene vrijednosti

za trajanje pojedinih naglasaka. Unutarnja se prozodijska duljina slogova ostvaruje tako što prozodijski dulji slogovi imaju dulje trajanje samoglasnika nego prozodijski kratki u istim uvjetima. Dugi silazni je naglašeni slog za 30% dulji nego kratki silazni, a dugi uzlazni za prosječno 22% dulji nego kratki uzlazni naglasak. Dugi je nenaglašeni slog prosječno za 10% dulji nego kratki nenaglašeni (Dugi silazni naglašeni slogovi ponešto su dulji nego dugi uzlazni, a kratki uzlazni ponešto su dulji nego kratki silazni, pa je zato razlika među silaznima veća nego među uzlaznima.) (Škarić, 1991: 322).

A. Ukupno trajanje naglasaka u pijavskom govoru

Izračunata je srednja vrijednost ukupnog trajanja svih naglasaka koji se pojavljuju u pijavskom govoru bez obzira na poziciju u riječi (kratki silazni KS, dugi silazni DS, kratki uzlazni KU, dugi uzlazni DU) te zanaglasne duljine ZD. Trajanje je izraženo u milisekundama (ms).

Tablica 1. Srednje vrijednosti ukupnog trajanja pojedinih naglasaka i zanaglasne duljine u pijavskom govoru

Table 1. Total duration of particular accents and post-accentual length in Piavian speech (mean values)

Pijavski	KS	DS	KU	DU	ZD
X_i	140,2 ms	278,2 ms	184,3 ms	220,3 ms	169,4 ms

Iz tablice je vidljivo da su dobivene prosječne vrijednosti ukupnog trajanja svih naglasaka u pijavskom duže od prosječnog trajanja naših standardnih samoglasnika u vezanom govoru koje iznosi od 50 ms do 110 ms. Podsjećamo, u istraživanju se proučavao izgovor izoliranih riječi, a ne vezani govor, pa je trajanje očekivano duže. Još je jedan razlog tome: vrijednost koja se donosi prosjek je trajanja svih samoglasnika, i naglašanih i nenaglašanih, a ovdje su istraživani samo naglašeni samoglasnici. Dakle, u pijavskom najkraće traje kratki silazni naglasak, a najdulji je dugi silazni naglasak, što je i očekivano. Dulji je dugi silazni od dugog uzlaznog i kratki uzlazni od kratkog silaznog. Zanimljiv je rezultat dobiven za trajanje zanaglasne duljine. Unatoč očekivanjima, dobivena vrijednost trajanja zanaglasne duljine ne razlikuje slog sa zanaglasnom duljinom od onog nenaglašenog. Iz toga se može zaključiti da se zanaglasna duljina u pijavskom danas sve više gubi (Tomelić Ćurlin, 2008: 74). Zanimljivo je usporediti odnose trajanja dugih i kratkih silaznih i dugih i kratkih uzlaznih naglasaka. Kako je već rečeno, u standardu je dugi silazni naglasak za 30% dulji nego kratki silazni, a dugi uzlazni za prosječno 22% dulji nego kratki uzlazni. U pijavskom su te razlike znatno veće. Naime, dugi silazni je za čak 50% dulji nego kratki silazni, a dugi uzlazni za 17% dulji od kratkog uzlaznog, što je manje od standarda.

B. Ukupno trajanje naglasaka u komiškom govoru

Izračunata je srednja vrijednost ukupnog trajanja naglasaka koji se pojavljuju u komiškom govoru bez obzira na poziciju u riječi (kratki silazni KS, dugi silazni DS i akut A) te prednaglasne duljine PD. Prikazuje ih tablica 2.

Tablica 2. Srednje vrijednosti ukupnog trajanja pojedinih naglasaka i prednaglasne duljine u komiškom govoru

Table 2. Total duration of particular accents and pre-accentual length in Komizan speech (mean values)

Komiški	KS	DS	A	PD
X_t	102,5 ms	234,1 ms	255,4 ms	291,8 ms

Iz tablice je vidljivo da je u komiškom najdulji naglasak akut, slijedi dugi silazni naglasak, a zatim kratki silazni. Zanimljivo je trajanje prednaglasne duljine. Bez obzira na naglasak koji se realizira iza duljine, ona je jako duga, prosječno čak 291,8 ms. Dakle, 40-ak ms je dulja i od najduljeg naglasaka – akuta. Dugi silazni naglasak u komiškom je od kratkog silaznog dulji za čak 55% (u odnosu na razliku trajanja tih dvaju naglasaka u standardu, 30%).

3.1.2. Intenzitet naglasaka

Jakost zvuka prati kretanje tona u riječima sa silaznim naglaskom. U riječima s uzlaznim naglaskom dolazi do razdvajanja jakosti od tona. U njima se jačinski vrh, slabiji nego u silaznih naglasaka, nalazi na naglašenom slogu na mjestu gdje je ton udubljen ili u zastoju porasta. Jačinski je vrh, negdje za 2/3 trajanja naglašenog samoglasnika ispred tonskog sljemena. Ponekad su jakost početka zanaglasnog visokog sloga i ona naglašenog niskog sloga podjednake, ali se i tada naglašeni slog čuje jačinski istaknutije jer je u odnosu na ton jak, a zanaglasni je slog suspregnute jakosti jer je razmjerno prema visokom tonu preslab (Škarić, 1991: 322). U ovom istraživanju neće se tako detaljno analizirati jakost zvuka. Analizirat će se intenzitet pojedinog naglasaka u odnosu na intenzitet normalan za govor, a to je 65 dB. No, treba naglasiti da se intenzitet ovdje uzima samo kao usputna mjera akustičkog opisa naglasaka. Autorice su svjesne da bez referentne mjere intenziteta, uspoređivanje intenziteta u različitim vokalima nije informativno niti pouzdano, ali je ova analiza ipak učinjena radi ilustracije.

A. Srednji intenzitet naglasaka u pijavskom govoru

Izračunata je srednja vrijednost intenziteta svih naglasaka koji se pojavljuju u pijavskom govoru bez obzira na poziciju u riječi (kratki silazni KS, dugi silazni DS, kratki uzlazni KU, dugi uzlazni DU) te zanaglasne duljine ZD. Intenzitet je izražen u decibelima (dB). Vrijednosti prikazuje tablica 3.

Tablica 3. Srednje vrijednosti intenziteta pojedinih naglasaka i zanaglasne duljine u pijavskom govoru

Table 3. Intensity of particular accents and post-accentual length in Pivian speech (mean values)

Pijavski	KS	DS	KU	DU	ZD
X_t	84,4 dB	77,5 dB	84,1 dB	82,3 dB	72,9 dB

Srednje vrijednosti intenziteta naglasaka u pijavskom govoru više su od vrijednosti intenziteta za normalan govor i to za 20-ak dB. Kako se radi o naglašenim slogovima, to je i očekivano jer je silina, odnosno intenzitet jedno od određenja naglasaka. Najjači je intenzitet kod kratkog silaznog i kratkog uzlaznog naglasaka, a vrlo je visok i kod dugog uzlaznog naglasaka. Niži je kod dugog silaznog, što je i očekivano jer je izrazito dug pa se silina trajanjem gubi. Kod zanaglasne duljine intenzitet se približava onome u normalnom govoru, što je i logično jer se radi o nenaglašenom slogu.

B. Srednji intenzitet naglasaka u komiškome govoru

Izračunata je srednja vrijednost intenziteta naglasaka koji se pojavljuju u komiškome govoru bez obzira na poziciju u riječi (kratki silazni KS, dugi silazni DS i akut A) te prednaglasne duljine PD. Ove vrijednosti prikazuje tablica 4.

Tablica 4. Srednje vrijednosti intenziteta pojedinih naglasaka i prednaglasne duljine u komiškome govoru

Table 4. Intensity of particular accents and pre-accentual length in Komizan speech (mean values)

Komiški	KS	DS	A	PD
X_t	86,1 dB	84,6 dB	85,4 dB	84,8 dB

U komiškome govoru srednje vrijednosti intenziteta u svim su naglascima iznad 84 dB. Najveći je intenzitet kod kratkog silaznog naglasaka i iznosi 86,1 dB.

3.1.3. Ukupan ton i kretanje tona u naglascima

Analiziran je i ukupan ton te kretanje tona samoglasnika pod naglaskom u svim pozicijama u riječi: početnoj, središnjoj i završnoj. Ukupan ton znači srednju vrijednost tona za trajanja naglašenog samoglasnika. Unutarnji ton svih samoglasnika nije isti. Zatvoreniji, tj. izgovorom viši samoglasnici, imaju viši unutarnji ton. Te tonske razlike nisu velike, ali su ipak opažajne. Izgovorno najniži [a] niži je za oko 0,06 oktave od izgovorno visokih [i] i [u] koji su približno podjednake unutarnje tonske visine (Škarić, 1991: 220). Te tonske razlike stoje za naglašene samoglasnike, a za nenaglašene su neznačajne. Ton visokog naglašenog

sloga ima u samoglasniku tonski oblik vremenski obrnutog balističnog luka, a zbog duljeg dvotrećinskog silaznog dijela obično se opisuje kao silazan. Niski naglašeni slog započinje laganim tonskim uzdignućem samoglasnika kojem je usmjeren i završetak prethodnog nenaglašenog sloga kad ga ima; to je uzdignuće tonsko isticanje naglašenosti sloga. Potom slijedi ugnuće tona ili zastoj porasta, što je bitan znak unutarnje niskosti toga sloga. Od prve trećine ton lagano raste tvoreći tonsko isticanje, izrazitije nego početno, na prijelazu između niskog naglašenog i zanaglasnog visokog sloga. Takav obris tonskog kretanja nalikuje na zrcalnu sliku spljoštenog balističnog luka vremenski obrnutoga, pa se zbog onog drugog duljeg uzlaznog dijela opisuje kao tonski uzlazni (Škarić, 1991: 322). Kretanje tona u ovom istraživanju određeno je označavanjem početne (Fp), krajne (Fk) i maksimalne frekvencije (Fmaks) za trajanja naglasaka te postotkom ukupnog trajanja na kojem je ostvarena maksimalna frekvencija. Dakle, na kojem je dijelu, u kojem trenutku od ukupnog trajanja naglasaka ostvarena maksimalna frekvencija. To određuje i oblik intonacijske krivulje. Samoglasnici su uobičajeno silaznog unutarnjeg tona, a početak tona samoglasnika viši je iza bezvučnih suglasnika nego iza zvučnih. Fonološka okolina ovdje nije uzeta u obzir.

A. Ukupan ton i kretanje tona u naglascima pijavskoga govora

Izračunata je srednja vrijednost tona i kretanja tona naglasaka koji se pojavljuju u pijavskom govoru (kratki silazni KS, dugi silazni DS, kratki uzlazni KU, dugi uzlazni DU) te zanaglasne duljine ZD. Ton je izražen u hercima (Hz). Prikazuju ih tablica 5.

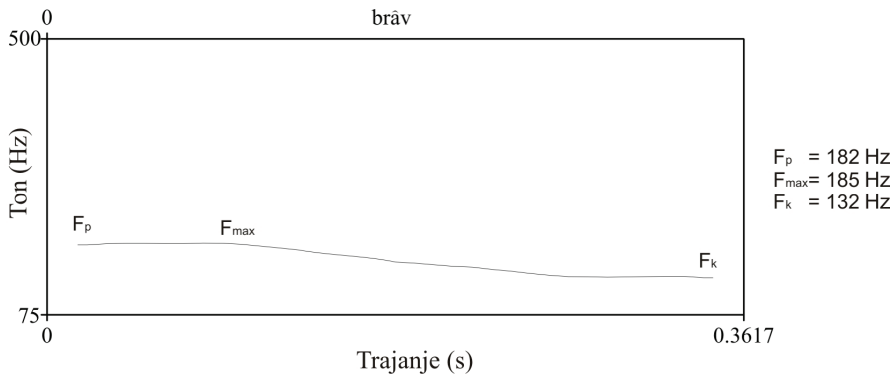
Tablica 5. Ukupan ton (F) i kretanje tona (Fp, Fmaks, Fk) pojedinih naglasaka i zanaglasne duljine u pijavskom govoru izražen u Hz

Table 5. Pitch and pitch range of particular accents and post-accentual length in Piavian speech in Hz

Pijavski	KS	DS	KU	DU	ZD
X_F	161,5	154,8	175,2	150,7	148,3
X_{Fp}	199,2	169,1	181,9	176,2	157,5
X_{Fmaks}	199,2	172,2	183,1	176,8	158,8
X_{Fk}	160,5	140,2	168,5	161,8	143,4
%	16,0	15,0	41,0	18,0	24,0

Iz tablice je vidljivo da najviši prosječni ukupni ton ima kratki uzlazni naglasak 175,2 Hz, a najmanji dugi uzlazni naglasak 150,7 Hz i zanaglasna duljina 148,3 Hz. Početna je frekvencija najviša kod kratkog silaznog naglasaka, a najniža kod dugog silaznog, a još niža kod zanaglasne duljine. I Fmaks je najviša kod kratkog silaznog, a najniža kod dugog silaznog naglasaka i zanaglasne duljine. Sve su krajnje frekvencije niže od početnih, i to 20 Hz do 30 Hz, osim kod zanaglasne duljine gdje ta razlika iznosi samo 10-ak Hz. To je i logično. Niže krajnje frekvencije od onih

početnih moglo bi upućivati na silazne krivulje kod svih naglasaka. No, to nije jedini podatak koji određuje njihovu uzlaznost ili silaznost. Važno je i mjesto gdje je frekvencija maksimalna, dakle koliko dugo je krivulja bila uzlazna. Podaci govore da je to slučaj kod kratkog uzlaznog naglasaka, gdje je na 41% od ukupnog trajanja naglasaka frekvencija maksimalna i tek tada počinje padati. Kod silaznih naglasaka F_{maks} pojavljuje se brzo, kod KS na 16% trajanja, kod DS na 15% trajanja. Pomalo je čudno da se F_{maks} kod KU javlja već na 18% trajanja. Možda se tu ta kratka uzlaznost može objasniti dugim ukupnim trajanjem kratkog uzlaznog u pijavskom govoru. Slika 1 ilustrira kretanje tona kod dugog silaznog naglasaka u pijavskoj riječi *brav*.

Slika 1. Kretanje tona kod dugog silaznog naglasaka u pijavskoj riječi *brav*
Figure 1. Pitch range of long-falling accent in Piavian word *brav*

B. Ukupan ton i kretanje tona u naglascima komiškoga govora

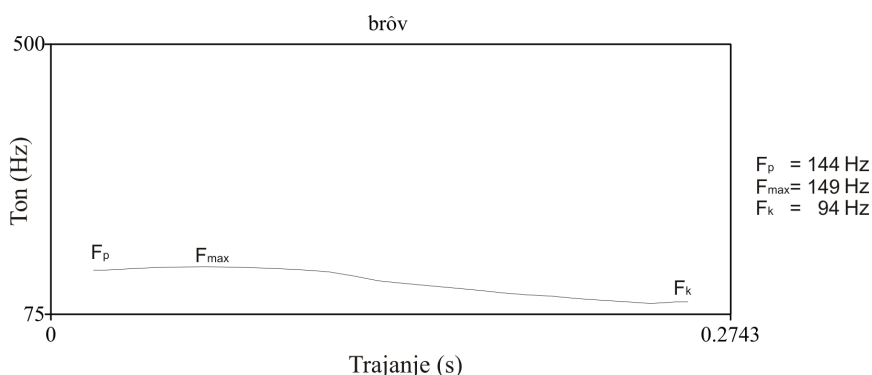
Izračunata je srednja vrijednost tona i kretanja tona naglasaka koji se pojavljuju u komiškom govoru bez obzira na poziciju u riječi (kratki silazni KS, dugi silazni DS i akut A) te prednaglasne duljine PD. Vrijednosti prikazuje tablica 6.

Tablica 6. Ukupan ton (F) i kretanje tona (F_p , F_{maks} , F_k) pojedinih naglasaka i prednaglasne duljine u komiškom govoru izražen u Hz

Table 6. Pitch and pitch range of particular accents and pre-accentual length in Komizan speech in Hz

Komiški	KS	DS	A	PD
X_F	149,9	138,8	130,3	111,50
X_{Fp}	147,3	145,9	115,0	113,40
X_{Fmaks}	156,5	152,4	143,0	117,30
X_{Fk}	149,1	102,3	133,9	107,54
%	49,3	20,2	72,5	23,80

U komiškome govoru najviši prosječni ukupni ton ima kratki silazni naglasak 149,9 Hz, a najmanji akut 130,3 Hz i prednaglasna duljina 111,5 Hz. Isto je i s početnom frekvencijom i maksimalnom frekvencijom, najviše su kod kratkog silaznog, a najniže kod prednaglasne duljine. Najniža je krajnja frekvencija kod dugog silaznog 102,3 Hz. Kod tog je naglasaka razlika između početne i krajnje frekvencije čak 40 Hz, F_{maks} je na 20% ukupnog trajanja što ukazuje na silaznu intonacijsku krivulju. Kod kratkog silaznog F_{maks} postiže se na 49% ukupnog trajanja, intonacijska krivulja je silazna. Zanimljivo je kretanje tona kod akuta. Na 72% ukupnog trajanja postiže se F_{maks} (30 Hz veća od početne) i do kraja samo neznatno pada. Prednaglasna duljina, kao što je i očekivano, ima ravnije kretanje tona, odnosno ravniju intonacijsku krivulju. Slika 2 ilustrira kretanje tona kod kratkog silaznog naglasaka u komiškoj riječi *brov*.

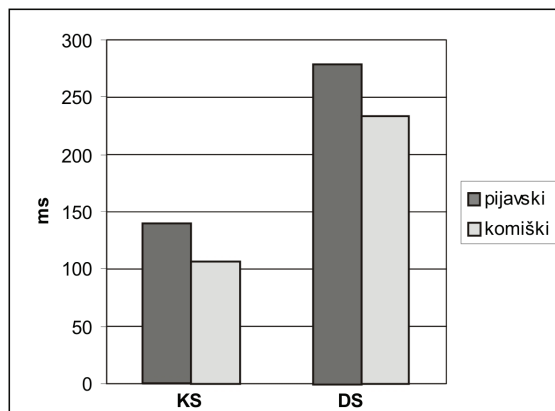

Slika 2. Kretanje tona kod dugog silaznog naglasaka u komiškoj riječi *brov*

Figure 2. Pitch range of long-falling accent in Komizan word *brov*

3.2. Akustičke podudarnosti pijavskog i komiškog naglasnog sustava

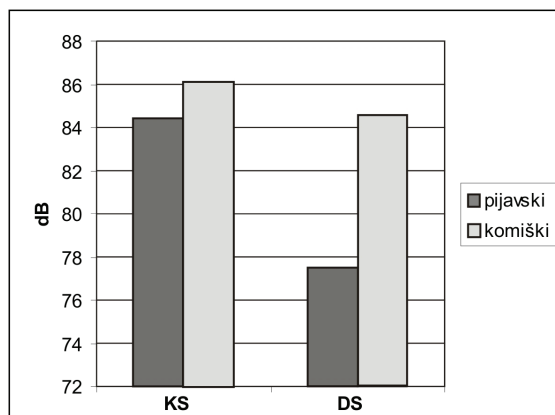
Kako je već rečeno, pijavskom i komiškome naglasnome sustavu zajednička su dva naglasaka: kratki silazni i dugi silazni naglasak. No jesu li kratki silazni i dugi silazni naglasak u oba govora identični po svojim akustičkim svojstvima? Dobiveni rezultati pokazuju da nisu. Što se tiče ukupnog trajanja naglasaka, rezultati pokazuju da su i kratki i dugi silazni naglasak u komiškome čak 40-ak ms kraći od onih u pijavskom govoru (vidi tablice 1 i 2 i sliku 3).

Slika 3. Prikaz ukupnog trajanja kratkog silaznog (KS) i dugog silaznog (DS) naglaska u pijavskom i komiškom govoru

Figure 3. Total duration of short-falling and long-falling accents in Pijavian and Komizan idioms

Rezultati srednjeg intenziteta uzeti su samo kao ilustracija (iz prije navedenih razloga). Pokazuju da je i kod kratkog i kod dugog silaznog naglaska u komiškom intenzitet veći od intenziteta kod istih naglasaka u pijavskom govoru (vidi tablice 3 i 4 i sliku 4). To se moglo očekivati jer su komiški naglasci kraći, a ono što je kraće veće je siline, intenzivnije je.

Slika 4. Prikaz srednjeg intenziteta kratkog silaznog (KS) i dugog silaznog (DS) naglaska u pijavskom i komiškom govoru

Figure 4. Mean intensity of short-falling and long-falling accents in Pijavian and Komizan idioms

Vrijednosti ukupnog tona i kretanja tona i kod kratkog silaznog i kod dugog silaznog naglasaka u komiškom govoru niže su za 20 Hz do 30 Hz od onih kod istih naglasaka u pijavskom govoru (vidi tablice 5 i 6). Intonacijske krivulje za dugi silazni naglasak slične su u oba govora (vidi slike 1 i 2). Ona za komiški ukupno je nešto niža i F_{maks} je u komiškom na 20%, a u pijavskom na 15% ukupnog trajanja. Intonacijske krivulje za kratki silazni naglasak u komiškom i pijavskom govoru ponešto se razlikuju. Naime, u komiškom je prosječna krajnja frekvencija nešto viša nego početna, što u pijavskom nije slučaj. F_{maks} je u komiškom na 49% ukupnog trajanja kratkog silaznog naglasaka, a u pijavskom na 16%. To se može objasniti kraćim trajanjem i većim intenzitetom komiških naglasaka.

4. ZAKLJUČAK

Unatoč očekivanjima velikih podudarnosti pijavskog i komiškog naglasnog sustava, rezultati ispitivanja pokazuju drukčije. Pijavski i komiški naglasni sustav razlikuju se i u inventaru i u distribuciji. Pijavski naglasni sustav sadrži kratki silazni, dugi silazni, kratki uzlazni, dugi uzlazni naglasak te zanaglasnu duljinu. Komiški naglasni sustav, pak, sadrži kratki silazni i dugi silazni naglasak te akut i prednaglasnu duljinu. Što se distribucije naglasaka tiče, kratki silazni se, primjerice, nalazi u oba govora u jednosložnim riječima i početnim slogovima dvosložnih i višesložnih riječi, a u komiškom čak i u središnjim i dočetnim slogovima riječi. Dugi silazni naglasak pojavljuje se u oba govora u jednosložnim riječima te u početnom i dočetnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi i u središnjem slogu višesložnih riječi. Kratki i dugi uzlazni naglasci nalaze se samo u pijavskom govoru i to u početnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi te u središnjem slogu višesložnih riječi. Akut se javlja samo u komiškom govoru i to u jednosložnim riječima, u početnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi te u središnjem i dočetnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi. Zanaglasna duljina karakteristična je za pijavski, a prednaglasna za komiški govor. Nakon akustičke analize pojedinih naglasaka utvrđeno je da su dobivene prosječne vrijednosti, primjerice, ukupnog trajanja svih naglasaka duže od prosječnog trajanja naših standardnih samoglasnika u vezanom govoru. Dugi naglasci dulji su od kratkih i u pijavskom i u komiškom. Ta je razlika za 10% do 20% veća nego razlika u trajanju tih naglasaka u standardu. Što se tiče podudarnosti pijavskog i komiškog naglasnog sustava, oba govora imaju kratki silazni i dugi silazni naglasak. Dobiveni rezultati pokazuju da navedeni naglasci u pijavskom i komiškom govoru nisu isti. Razlikuju se u prozodijskim obilježjima. Naime, i kratki i dugi silazni naglasak u komiškom su govoru kraći, većeg intenziteta i nižeg ukupnog tona. Kako kratkoća diktira dinamičnost, a duži naglasci sporiji govor, tako ovo može biti pokazatelj dinamičnosti i energičnosti komiškog govora u odnosu na pijavski.

Prema tome, naglasni sustavi ovdje istraživanih govora pokazuju velike različitosti. Sve to ukazuje na bogatstvo naše dijalekatske baštine koja je neiscrpan izvor istraživanja.

REFERENCIJE

- Božanić, J.** (1981). *Perušće bešid*. Zagreb: Grafički zavod.
- Božanić, J.** (1992). *Komiške facende*. Split: Književni krug.
- Božanić, J.** (2002). Facende otoka Visa. *Čakavska rič* XXX, 1-2, 177-332.
- Lukežić, I.** (1998). *Govori Klane i Studene*, 1, Crikvenica: Libellus.
- Tomelić Čurlin, M.** (2008). *Fonologija i morfologija govora središnjeg područja poluotoka Pelješca*. [doktorska disertacija] Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Tomelić, M., Lozić, K.** (2006). Dijalektološka obrada komiškoga govora u tekstovima facendi. *Čakavska rič* XXXIV, 1-2, 151-166.
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U S. Babić i dr. (ur.), *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, 61-377. Zagreb: Globus.

PROSODIC SIMILARITIES IN PIAVIAN AND KOMIZAN SPEECH

Abstract

This paper examines the similarities in Piavian and Komizan accent systems; two local idioms which are spoken on Pelješac peninsula and on the island of Vis respectively. Authors select certain lexemes with the same root from both idioms, basing the whole research on the variety of dialectic lexemes, showing the accent distribution on that material. Selected lexemes, that is five lexemes for each accent in a particular position, were pronounced by native speakers of Komizan and Piavian idiom. Two accent systems were acoustically described from the recorded material. Accents were singled out in Cool Edit and acoustically analyzed in PRAAT program. Therefore, besides from the inventory and accents distribution of the idioms in question, special emphasis was put on the acoustic description of prosodic features of accents: intensity, duration and tone (especially on total tone and tone movement). Piavian accent system consists of short-falling, short-rising, long-falling, long-rising accents and of post-accentual length. On the other hand, Komizan accent system consists of short-falling, long-falling, acute and of pre-accentual length. When it comes to the accent distribution, the short-falling can be found in both idioms in one-syllable words and on the initial syllables of two-syllable and poly-syllable words. In terms of Komizan accent system, the short-falling is even found on central and final syllables. Long-falling accent, on the other hand, can be found in both idioms on any syllable of the word. The short-rising and the long-rising are found

only in Piavian idiom on initial syllables of two and poly-syllable words and also on the central syllable of poly-syllable word. Acute is found only in Komizan idiom in one-syllable words and on the initial syllable of two and poly-syllable words, as well as on the central and final syllable of two and poly-syllable words. Post-accentual length is the characteristic of Piavian and pre-accentual length of Komizan idiom. Having acoustically analyzed those accents, it was found that short-falling and long-falling accents, which are constituent parts of both idioms, differ according to their prosodic features. Thus, both short-falling and long-falling accents seem to demonstrate differences in terms of duration, intensity and pitch.

Key words: Piavian speech, Komizan speech, accent system, prosodic similarities